

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
Revisiting the Influence of Modernism on International Style
Architecture in Iran and Uzbekistan
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

تبیین تأثیر اندیشه‌های نوگرایانه بر فرآیند معماری به سبک مدرن
بین‌المللی در ایران و ازبکستان*

نازنین اسلامی^۱، فریبا البرزی^{۲*}، حسین سلطان‌زاده^۳

۱. پژوهشگر دکتری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
۲. استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
۳. دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۰

چکیده

بیان مسئله: در دوره پهلوی دوم بعد از خارج شدن معماری تاریخی ایران از گردونه رقابت، تمامی عرصه شهرهای کشور در موقعیت نوسازی قرار می‌گیرند. همچنین در این دوران در ازبکستان نیز تحولات متعددی تحت فرآیندهای مدرنیزاسیون شوروی صورت می‌گیرند. از این رو به نظر می‌رسد معماری سبک مدرن بین‌المللی شکل گرفته در ایران و ازبکستان دارای شباهت‌ها و تفاوت‌هایی باشد.

هدف پژوهش: شناخت چگونگی ورود و شکل‌گیری سبک مدرن بین‌المللی و نحوه تأثیرگذاری آن بر شیوه‌های معماری در کشورهای ایران و ازبکستان است تا به این سؤالات پاسخ داده شود: آیا جریانات فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرا در کشورهای ایران و ازبکستان بر فرآیند معماری و ساختمان‌سازی در این دو کشور و ورود سبک مدرن بین‌المللی تأثیرگذار بوده‌اند؟ معماری سبک بین‌المللی در ایران و ازبکستان دارای چه ساختار، ماهیت و وجوه تفاوت و شباهت‌هایی بوده است؟

روش پژوهش: این پژوهش به صورت تطبیقی و با رویکردی کیفی به کمک مطالعات اسنادی و میدانی صورت گرفته است که از روش تحقیق تاریخی-تفسیری در بخش گردآوری مبانی نظری تاریخی و روش تحقیق توصیفی-تحلیلی در زمینه تحلیل آثار معماری استفاده شده‌است. جامعه آماری بناهایی هستند که به سبک معماری مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان در دوره پهلوی دوم ساخته شدند و جامعه نمونه شامل آن تعداد از بناهایی است که در بازه زمانی مشابه (از نظر سال ساخت) قرار دارند و از نظر شباهت‌های عینی و عملکردی دارای قرابت‌های سبک‌شناسانه هستند.

نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهند که مؤلفه‌های سبک مدرن بین‌المللی در هر سه بعد عینی، عملکردی و کالبدی در دو کشور به صورت مشابه تجلی یافته‌اند و ظهور مؤلفه‌های عینی، نسبت به دو مؤلفه دیگر شاخص‌تر بوده است اما ازبکستان در سال‌های (۱۹۷۱-۱۹۸۳ م.) سعی در بازیابی ریشه‌های تاریخی خود داشته است که نمونه بارز دستیابی به سبک ملی‌گرا را می‌توان در تزئینات و طرح‌های دوران اسلامی به کار گرفته شده در نمای ساختمان‌های ساخته شده در این دوران مشاهده کرد.

واژگان کلیدی: سبک مدرن بین‌المللی، معماری معاصر ایران، معماری معاصر ازبکستان، مدرنیسم شوروی.

* «حسین سلطان‌زاده» در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین در حال انجام است.
** نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۱۸۱۰۶۹۰، faalborzi@yahoo.com

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نازنین اسلامی تحت عنوان «بررسی تطبیقی جریان‌های فکری تأثیرگذار بر شکل‌گیری معماری ایران و ازبکستان در دوره معاصر» است که به راهنمایی دکتر «فریبا البرزی» و مشاوره دکتر

مقدمه

در دوران پهلوی تحولات وسیعی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران به وقوع پیوست. همچنین می‌توان این‌گونه اذعان داشت که جو غالب معماری ایران در دوره پهلوی اول، دستخوش سه جریان معماری اواخر قاجار، مدرنیسم و سبک نئوکلاسیک باستان‌گرا (ملی‌گرا) بود. این جریانات در دوره پهلوی دوم به یک جریان غالب و تأثیرگذار معماری مدرن تبدیل می‌شوند. معماری مدرن شکل‌گرفته در این دوره اغلب از مجرای کارهای معماران و اندیشه‌های جریان‌ساز اروپا از جمله: سبک بین‌المللی، مدرسه باوهاوس، کارهای لوکوربوزیه، فرانک لوید رایت، ریچارد نویترا، آلوار آلتو، جیمز استرلینگ و غیره حمایت می‌شد. در ایران سبک بین‌المللی به‌عنوان جریانی موازی با جو غالب معماری مدرن بین دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ ه.ش. شکل‌گرفت، که شدیداً تحت تأثیر جو جریانات روشنفکری ایران دهه‌های مذکور بود. در این دوران (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۰ ه.ش.) توسعه شتابان شهرنشینی در کنار پدیدآمدن فن‌آوری جدید ساختمان، تحولات تکنیکی، تدوین قوانین شهرسازی و طرح‌های جامع شهری و افزایش سطح درآمد ملی زمینه را برای ظهور فرآیندهای مدرنیزاسیون در تمامی عرصه‌های کشور فراهم کرد. بدین ترتیب شکل‌گیری کوی‌های جدید در حاشیه شهرها امری بی‌وقفه در جریان بوده است (بانی مسعود، ۱۳۸۸، ۲۷۶-۲۷۵).

در همین زمان در سرزمین ماوراءالنهر و ترکستان که امروزه به آسیای مرکزی معروف شده‌است و از گذشته‌های دور جزئی از قلمرو اصلی ایران بوده‌است (ویلبر و گلمبک، ۱۳۷۴، ۱۶۷) نیز تحولات این‌چنینی به چشم می‌خورد. با نظر به پیشینه تاریخی ازبکستان و تحولات سیاسی-اجتماعی این منطقه در طول تاریخ، این‌گونه برداشت خواهد شد که منطقه آسیای مرکزی و تحولات سیاسی-اجتماعی آن همواره بر تحولات منطقه‌ای و به‌خصوص ایران تأثیرگذار بوده‌است. بسیاری از قلمروهای آسیای مرکزی، به‌خصوص نواحی خراسان بزرگ و ماوراءالنهر (کشورهای ازبکستان، ترکمنستان و تاجیکستان کنونی)، همواره جزو سرزمین‌های ایران محسوب می‌شدند؛ یا دست‌کم تابع حکومت مرکزی بودند. اما در سده نوزدهم میلادی (اواخر دوره قاجار) تحولاتی به وقوع پیوست که باعث جدایی همیشگی این مناطق از قلمرو ایران شد؛ بخشی ناشی از تحولات داخلی (تحولات سیاسی-اجتماعی) بود و بخشی دیگر به تحولات جهانی در قرن نوزدهم و گسترش نفوذ و قدرت روسیه و به دنبال آن تضعیف حکومت مرکزی ایران مربوط می‌شد. سرانجام در

۲۱ سپتامبر سال ۱۸۸۱ م. (۱۲۶۰ ه.ش.) به‌واسطه قرارداد «آخال»^۱ که میان امپراتوری روسیه و سلسله قاجار ایران برای تعیین مرزهای دو کشور در مناطق ترکمن‌نشین شرق دریای خزر بسته شد، این پیمان به اشغال خوارزم به دست روس‌ها رسمیت بخشید. در نتیجه شهر تاشکند توسط روس‌ها تسخیر شد و به‌عنوان یک مرکز نظامی، سیاسی و اقتصادی برای ترکستان روسی درآمد. بدین ترتیب طی هفتاد سال سلطه نظام سوسیالیستی شوروی، دولت مرکزی، مدیریت و اجرای کلیه فعالیت‌های فرهنگی، هنری و شهرسازی را در سراسر این امپراتوری وسیع در اختیار و انحصار داشت. می‌توان گفت شروع تغییرات همه‌جانبه در عرصه‌های فرهنگی، هنری، معماری و شهرسازی مدرنیته از دوره «خروشچف»^۲ پس از مرگ «استالین»^۳ در سال ۱۹۵۳ م. آغاز شد (وفایی، ۱۳۸۸، ۵۳). در جریان اواخر دهه ۱۹۶۰ م. و در طول دهه ۱۹۷۰ م. یک تغییر پارادایم به‌وجود آمد. در زمان «برژنف»^۴، معماران برجسته مدرن به ساختن ساختمان‌ها به سبک مدرن بین‌المللی ادامه دادند. در همین راستا، فضاهای عمومی مملو از بناهایی بود که ایدئولوژی شوروی را به تصویر می‌کشید. در پایان دهه ۱۹۶۰ م. گرایش به تأیید خرده بورژوازی و ملی‌گرایی به عنوان حرکتی جدایی‌طلبانه از تعصب عقیدتی معماری شوروی قابل رؤیت شد. با توجه به موضوع پژوهش که در حوزه تاریخ، فرهنگ و معماری قرار دارد مطالعه تطبیقی صورت‌گرفته می‌تواند سازوکارهای مناسبی را در جهت بازنمایی و واکاوی روابط معنادار در معماری سرزمین‌های ایران و ازبکستان نشان دهد. همچنین از لحاظ بررسی جنبه ضرورت، بدعت و نوآوری در پژوهش اگرچه مطالعات و تحقیقات فراوانی در حوزه معماری تاریخی و سنتی کشور ازبکستان و مقایسه آن با کشور ایران صورت گرفته‌است، اما تاکنون پژوهش‌های اندکی در باب معماری معاصر ازبکستان صورت‌گرفته است و پژوهشی که به‌طور خاص به بررسی چگونگی شکل‌گیری سبک معماری مدرن بین‌المللی در ازبکستان و بررسی وجوه شباهت و تفاوت‌های این سبک در معماری ایران و ازبکستان بپردازد، صورت نگرفته‌است. همچنین با توجه به مطالب ذکر شده هدف از پژوهش حاضر این‌گونه تبیین شده‌است که با توجه به قرارگیری کشور ایران و ازبکستان در یک حوزه تاریخی و جغرافیایی و با توجه به پیشینه سرزمین ایران و داشتن ریشه‌های غنی فرهنگی و تاریخی مشترک میان آن دو (بدری، ۱۳۹۱، ۲۳) سعی بر آن است تا با طرح مطالعه تطبیقی تأثیر جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرای حاکم بر این جوامع بر چگونگی بازتاب سبک معماری مدرن بین‌المللی در این

روش تحقیق

این پژوهش بر اساس هدف، پژوهش نظری با رویکرد کیفی است که در دو گام مختلف، از طریق روش تحقیق تفسیری- تاریخی در بُعد موضوعات تاریخی که بر موضوعات معماری نیز تأثیرگذار است و روش تحقیق توصیفی-تحلیلی در بُعد تحلیل نمونه‌های موردی و در نهایت به صورت تطبیقی انجام شده است. این پژوهش در جست‌وجوی آن است تا از طریق تحلیل نمونه‌ها به بررسی تأثیر متغیر مستقل تحقیق، یعنی جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرایانه بر متغیر وابسته، یعنی معماری بناهای ساخته شده در ایران و ازبکستان به سبک مدرن بین‌المللی در دوره پهلوی دوم بپردازد. بدین ترتیب در گام اول، به منظور استخراج داده‌ها و طبقه‌بندی مطالعات در راستای شناسایی جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرایانه تأثیرگذار بر معماری ایران و ازبکستان، از اسناد و مدارک معتبری از جمله کتب، مقالات و گزارش‌ها بهره برده شده است تا از طریق مطالعات اسنادی و میدانی از بناهای ساخته‌شده به سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان، به جمع‌آوری مبانی نظری تحقیق در ابعاد تاریخی و معماری اقدام شود. در گام دوم، پس از استخراج ویژگی‌ها و پارامترهای معماری سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان به واسطه جامعه آماری ایران و با مطالعه بناهای موجود در زمینه معماری معاصر ایران، شش بنا شامل ساختمان مرکزی بانک سپه، هتل استقلال، برج‌های مسکونی آ.اس.پ، شهرک مسکونی اکباتان، هتل لاله و ساختمان وزارت کشاورزی که به سبک مدرن بین‌المللی در دوره پهلوی دوم در فاصله زمانی ۱۳۳۴-۱۳۵۷ ه.ش. در ایران ساخته شده‌اند (به دلیل تشابه در بازه زمانی سال‌های ساخت و نیز تشابه در ویژگی‌های عینی، کالبدی و عملکردی که سه دسته از مؤلفه‌های مورد بررسی سبک مدرن بین‌المللی در تحقیق هستند) با شش نمونه از بناهای منتخب در ازبکستان شامل ساختمان کمیته حزب مرکزی کمونیست ازبکستان، هتل روسیه در تاشکند، برج‌های مسکونی شماره ۶، مجتمع مسکونی N-۱، هتل ازبکستان در تاشکند و ساختمان انجمن تعاونی خانه‌های مسکونی در تاشکند که به سبک مدرن بین‌المللی در فاصله زمانی سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م. ساخته شده‌اند، مورد مطالعه و قیاس تطبیقی قرار گرفته‌اند تا در نهایت وجوه شباهت و تفاوت‌های این سبک در بناهای این دو کشور شناسایی شوند.

دو سرزمین مورد بررسی قرارگیرد. در نتیجه، شناخت چگونگی ورود و شکل‌گیری سبک مدرن بین‌المللی و نحوه تأثیرگذاری آن بر شیوه‌های معماری و ساختمان‌سازی در کشورهای ایران و ازبکستان از اهداف این پژوهش بوده‌است تا به این سؤالات پاسخ داده شود: آیا جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرا در کشورهای ایران و ازبکستان بر فرآیند معماری در این دو کشور و ورود سبک مدرن بین‌المللی تأثیرگذار بوده‌اند؟ معماری سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان دارای چه ساختار و ماهیتی بوده و وجوه تفاوت و شباهت‌های این سبک در معماری ایران و ازبکستان چگونه بوده‌است؟ در این راستا، فرضیات پژوهش این‌گونه مطرح می‌شوند که سبک مدرن بین‌المللی تا حد زیادی تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سیاسی و جریان‌های فکری غالب در حکومت و لایه‌های جامعه این کشورها بوده است و تشابه کلی در سبک معماری مدرن بین‌المللی و ساختمان‌های ساخته‌شده به این سبک در ایران و ازبکستان وجود داشته است، اما به نظر می‌رسد بهره‌مندی و بازبانی ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و تزئینات معماری دوران اسلامی به کارگرفته شده در نمای ساختمان‌های ساخته شده به سبک مدرن بین‌المللی در ازبکستان شاخص و پررنگ‌تر باشد. در راستای پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش، به بررسی و تجزیه و تحلیل ساختمان‌های ساخته‌شده به سبک مدرن بین‌المللی در ایران در دوره پهلوی دوم و همزمان با آن در ازبکستان (در بین سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م.) پرداخته خواهد شد تا در عین بررسی جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرا، چگونگی بازتاب ویژگی‌های سبک مدرن بین‌المللی در بناهای ایران و ازبکستان و وجوه تفاوت و شباهت‌های آن‌ها شناسایی شوند.

پیشینه پژوهش

تحقیقات متعددی پیرامون بررسی ویژگی‌های معماری تاریخی ایران و ازبکستان به‌ویژه زمانی که کشورهای آسیای میانه جزو قلمروی ایران محسوب می‌شدند (تا سال ۱۲۶۰ ه.ش.) صورت گرفته است. اما می‌توان این‌گونه ادعان داشت که بعد از جدایی این مناطق از ایران و به زیر سلطه روسیه تزاری درآمدن این مناطق، پژوهشی که به‌طور مشترک به بررسی جریان‌های فکری، سیاسی و اجتماعی نوگرای تأثیرگذار بر تجربه مدرنیته و ورود سبک معماری مدرن بین‌المللی در این دو کشور در فاصله سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م. بپردازد، صورت نگرفته است.

مبانی نظری

سبک بین‌المللی به‌عنوان یکی از سبک‌های معماری مدرن متعالی از دهه ۱۹۳۰م. در غرب آغاز شد و به عنوان سبکی تأثیرگذار در معماری مدرن جهانگیر شد. در این دوره جهان در حال تجربه رکودی بزرگ بود و در عین اتخاذ شدن قوانین سخت‌گیرانه اقتصادی به سمت بازسازی و نوسازی بناها و تجدید اسکان میلیون‌ها آواره پس از جنگ جهانی دوم گرایش پیدا کرد (بانی مسعود، ۱۳۸۹، ۳۰۶). این روند باعث پیدایش سبکی مدرن و عاری از مصالح بومی و شخصیت منطقه‌ای شد.

ایجاد آرمان‌هایی جهان‌شمول برای تمام بشر منجر به پیدایش ایده‌های معماری جهانی شد و سبک بین‌الملل استقلال خود را از نیازهای منحصر به فرد مکان، فرهنگ، جغرافیا، اقلیم و زمان اعلام کرد. در این دوران استفاده گسترده از مصالح ساختمانی جدید مانند بتن مسلح، آهن و شیشه باعث پیدایش فرم‌های جدیدی در معماری شد که از ویژگی‌های بارز آن‌ها می‌توان به انسجام، سادگی، کارکردگرایی و فقدان تزئینات اشاره کرد. همچنین می‌توان اذعان داشت که عوامل مهم تداوم این سبک در دوره معاصر بهره‌گیری از خانه‌سازی ارزان‌قیمت و شهرک‌های صنعتی، هرگونه ساختمان‌سازی در مقیاس کلان و با واحدهای ارزان‌قیمت است (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰، ۱۶۰).

جریان‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نوگرا در ایران بین سال‌های ۱۳۳۴-۱۳۵۷ ه.ش.

در دوران پهلوی دوم تحولات وسیعی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران به وقوع پیوست. معماری مدرن جریان غالب و تأثیرگذار در این دوران بود. تحولات تکنیکی و رشد فن‌آوری نیز سهم بسزایی در رواج سبک مدرن در ایران داشت (باور، ۱۳۸۸، ۱۷۷).

یکی از مهم‌ترین نهادهایی که توانست بین دهه‌های ۳۰ و ۵۰ ه.ش. متخصص‌ترین و تأثیرگذارترین معماران را پرورش دهد، دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران بود. پس از تأسیس دانشکده هنرهای زیبا رویداد دیگری در عرصه معماری در سال ۱۳۳۹ ه.ش. رخ داد و آن تأسیس دومین دانشکده معماری ایران در دانشگاه ملی (شهید بهشتی کنونی) بود.

سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۴۴ ه.ش. سال‌های بروز و گسترش معماری مدرن به سبک بین‌الملل و سال‌های پیشرفت تکنولوژی به‌شمار می‌رفت. معماری این دوره تغییر اساسی در طرز تفکر معماران داخلی و عملکرد و تکنولوژی ساخت ایجاد کرد و دیگر رفته‌رفته معماری ایران با گذشته خود

فاصله بسیار گرفت. نمونه‌های کاملی از معماری مکعبی به سبک بین‌الملل چون هتل هیلتون (استقلال کنونی) به طراحی «راگلان اسکوایر»^۵، «حیدر غیایی» و جمعی از معماران ایرانی و نیز ساختمان مرکزی بانک سپه به طراحی «هوشنگ سیحون» نمونه‌های عالی این سبک در معماری معاصر ایران به‌شمار می‌روند. کم‌رنگ شدن نقش معماران خارجی چون «آندره گدار» و «ماکسیم سیرو» در معماری ایران با جایگزینی معماران ایرانی چون هوشنگ سیحون و «فرمانفرمایان» در زمینه ساخت بناهای دولتی و خصوصی همراه بود. در بهمن ۱۳۴۱ ه.ش. مدرنیزاسیون از بالا (دولت و طبقه حاکم) در دستور کار قرار می‌گیرد. دولت بر آن می‌شود که چهره‌ای از توسعه اقتصادی را مطرح کند که همسو با دگرگونی‌های جهان سرمایه‌داری در سال ۱۹۶۰ م. باشد. در این دوران با افزایش مهاجرت از روستاها به شهر موضوع تولید مسکن انبوه به یک نیاز جدی بدل شد. در پاسخ به این نیاز برنامه‌ریزی دولت به توسعه کلان‌شهرها و انبوه‌سازی مسکن و طراحی شهرک‌های اقماری متوجه شد (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰، ۱۳۳).

گرایش به انبوه‌سازی مسکن از سوی دو نهاد «بانک ساختمانی»، با شعار ساخت خانه‌های ارزان‌قیمت و «فارغ‌التحصیلان معماری دانشگاه‌های داخل و خارج از کشور» حمایت می‌شد. بانک ساختمانی که بعدها به «سازمان مسکن» تغییر نام یافت، در واقع مشاور فعالیت‌های عمرانی دولت بود. سال‌ها بعد، «وزارت آبادانی و مسکن» با الگوبرداری از سازمان مسکن شکل گرفت و در اصل یکی از شاخه‌های جداشده آن بود. از اقدامات مهم بانک ساختمانی طراحی و ساخت آپارتمان‌ها و شهرک‌های مسکونی و در بعضی موارد ساخت ساختمان‌های فرهنگی و خدماتی در شهرهای ایران بود (بانی مسعود، ۱۳۸۸، ۲۷۶-۲۷۷). دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ ه.ش. را باید دوران اوج تهیه طرح‌های مجموعه‌های مسکونی نام نهاد. وزارت مسکن طرح‌های متعددی در سراسر کشور اجرا می‌کردند. بانک رهنی و بانک ساختمانی نیز از سرمایه‌گذاران این‌گونه طرح‌ها بودند (مختاری طالقانی، ۱۳۹۰، ۱۶۸). این‌گونه اقدامات که از لحاظ کمی و کیفی با تکیه بر دیدگاه‌های جریان معماری مدرن در ایران شکل می‌گرفت، دستاورد قابل‌توجهی از آن دوران برای ارزیابی پیش‌روی قرار می‌دهد (بسکی، ۱۳۷۶، ۲۰).

آریاشهر حاصل دیدگاه‌های آرمانی معماری و شهرسازی دوران مدرن در ایران است. فرم شهر و منطقه‌بندی عملکردی آن با اجزای معماری که روایت‌های مختلفی از تجربیات معماری مدرن را در بر دارد، خصوصیات

۱۱۵). خیابان‌های عریض و میدان‌های متعدد، پارک، بازار و فضای خدماتی از نکات عمده این طرح‌هاست. مجموعه‌های مسکونی بهجت‌آباد در خیابان حافظ و آ. اس. پ در شمال یوسف‌آباد نیز در این طیف از فعالیت‌ها جای دارند (طالبی، حجت و فرضیان، ۱۳۹۳، ۲۶). با توجه به مطالب ذکرشده، تصویر ۱ فرآیند تأثیرگذاری رویکردهای نوگرایانه در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را بر معماری و شهرسازی ایران در دوره پهلوی دوم نشان می‌دهد. با توجه به تصویر ۱ و مطالب ذکرشده در این بخش می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که به تدریج در اواسط دوره پهلوی دوم با کم‌رنگ شدن نقش معماران خارجی و جایگزینی آن‌ها با معماران تحصیل‌کرده ایرانی و همچنین رشد درآمدهای نفتی ایران، فرآیند مدرنیزاسیون با سرعت بیشتری در دستور کار دولت قرار

کامل‌ترین مجموعه شهری دوران مدرن در ایران را داراست (حبیبی و هورکاد، ۱۳۸۴، ۱۲). در شهرک مسکونی کارگران کارخانه ایران ناسیونال (ایران خودرو) که در سال ۱۳۴۹ ه.ش. آغاز شد، ساخت ۲۰۰۰ آپارتمان در افق طرح قرار داشت و مجموعه از دو بخش عمده ساختمان‌های عمومی و بخش مسکونی تشکیل شده بود. مدرسه، سینما، مسجد، مغازه، مرکز درمانی و رستوران از اجزای تشکیل‌دهنده بخش عمومی است (کیاکجوری، ۱۳۵۱، ۴۸). در کنار این‌گونه مجموعه‌ها، طرح‌های دیگری نیز که کیفیت نازل‌تری داشتند در فاصله دهه‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۰ ه.ش. در تهران شکل گرفتند: از آن جمله طرح‌های مربوط به کوی فرح (نیروی هوایی)، کوی چهارم آبان (نازی‌آباد)، کوی ۳۰ تیر (نارمک) و کوی ۱۳ آبان (شهر ری) را باید نام برد (جوادی، ۱۳۷۴،

تصویر ۱. رویکردهای نوگرایانه تأثیرگذار بر شکل‌گیری معماری مدرن سبک بین‌المللی در سال‌های ۱۳۳۴-۱۳۵۷ ه.ش. در ایران. مأخذ: نگارندگان.

رویکردهای نوگرایانه تأثیرگذار بر شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران

ویژگی‌های معماری و شهرسازی متأثر از رویکردهای نوگرایانه

می‌شدند که به‌ویژه برای نوع جدیدی از حمل‌ونقل همراه با حجم عظیم خودروها در دهه ۱۹۳۰ م. طراحی شده بودند. همراه با این تغییر مهم، افزایش مراکز عمومی شهری جدید در شهر تاشکند و بسیاری شهرهای دیگر اتفاق افتاد در حالی که مراکز فرهنگی و سیاسی قدیمی (مانند بخارا و سمرقند) کاهش و رو به انحطاط رفتند. برنامه‌ریزان شهری شوروی سعی داشتند که فقدان تنوع، رنگ و خلاقیت معماری در مراکز جدید شهری را به کمک سرمایه‌گذاری‌های کلان در زمینه کاشت درختان و ایجاد مناطق سبز (پارک‌ها و زمین‌های بازی) بهبود بخشند (ibid., 244).

در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ م. بسیاری از مراکز صنعتی به‌طور قابل توجهی توسعه یافتند و تعداد زیادی از آپارتمان‌های سه، پنج و بعداً شش و نه طبقه ساخته شدند تا مسئله کمبود مسکن را سریع‌تر حل کنند. اکثر آن‌ها از آجر قرمز ساخته شده و یا بعدها از بتن و بتن مسلح در سبک جامد و بی‌روح ساخته شدند (Castillo, 1997, 44). در دهه ۱۹۷۰ م. برخی از معماران شروع به استفاده از گونه‌هایی از معماری مدرن متأخر متناسب با شرایط اقلیمی و یا اجتماعی منطقه کردند، در حالی که برخی بازگشت به گفتمان تاریخی معماری «معماری ملی‌گرا در فرم و صورت» را به‌طور رسمی در طول دوره استالین رواج دادند (Rujivacharakul, Hahn, Tadashi & Christensen, 2013, 215).

مرحله اول: آغاز انبوه‌سازی زنجیره‌ای ساختمان در تاشکند بین سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۶۶ م.

در حالی که نگاه جدید نسبت به توسعه شهری در مسکو با منطقه مسکونی نوپه چرومشکی^۷ و در لنینگراد^۸ با کوارتال (مرکز تفریحی و خرید) شمیلفکا^۹ به‌بوته آزمون گذاشته می‌شد، معماران در پایتخت ازبکستان شوروی سابق اقدام به برنامه‌ریزی (تاشکند چرومشکی^{۱۰}) در بخش جنوب غربی شهر نمودند. مبنای این کار طرح جامع توافق‌شده در سال ۱۹۵۴ م. بود که در آن کمترین توجه به پیکربندی مجدد بخش‌های درونی شهر تاشکند لحاظ شده بود.

از سال ۱۹۵۶ م. به بعد، ساختمان‌های جدید در منطقه‌ای به وسعت حدود ۲۰۰۰ هکتار در ناحیه «چیلانزار»^{۱۱} بنا شدند. این مفهوم به کوشش جمعی معماران (گوردیوا^{۱۲}، گازینکف^{۱۳}، دنشینسکایا^{۱۴}، اشپیاک^{۱۵}، روشوپکین^{۱۶} و روشوفسکی^{۱۷}) طراحی شد و نماد بزرگترین شهرک مسکونی متشکل از ساختمان‌های چندطبقه‌ای در ازبکستان آن زمان بود. در سال‌های بعد، تعداد ۹ کوارتال

می‌گیرد و همسو با دگرگونی‌های جهان سرمایه‌داری در دهه ۱۹۶۰ م. برنامه‌ریزی دولت به توسعه کلان‌شهرها و انبوه‌سازی مسکن و ساخت شهرک‌ها به سبک مدرن بین‌المللی به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد.

جریان‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نوگرا در ازبکستان بین ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م.

از دیرباز آسیای مرکزی یکی از مراکز مهم فرهنگ و تمدن بشری به‌شمار می‌آمده است و ویژگی مهم آن به هم‌تنیدگی اقوام، مذاهب و ملیت‌های گوناگون بوده است. در این منطقه شهرنشینی و تمدن در کنار چادرنشینی و صحراگردی وجود داشته و بر یکدیگر اثر گذارده‌اند. سلطه روس‌ها بر منطقه زمانی رخ داد که این منطقه دوران افول فرهنگی را می‌گذراند. این سلطه، به‌خصوص در دوران هفتادساله اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی، تأثیر انکارناپذیری بر فرهنگ و هنر این منطقه گذارد. فرهنگ و هنر مرتبط با دین، از خوشنویسی گرفته تا معماری مساجد و مدارس، در این دوره آسیب جدی دید و برخی ژانرهای هنری آن به‌کلی از بین رفت. تغییر خط رسمی از فارسی به سیریلیک در دهه ۱۹۳۰ م. باعث شد تا ارتباط مردم این منطقه با گذشته و هویت تاریخی آنان قطع شود. در دوره اتحاد شوروی، فرهنگ و هنر اروپایی نیز به منطقه وارد شد. جوانان منطقه برای فراگیری تئاتر، اپرا، باله و موسیقی کلاسیک غربی به مدارس و هنرکده‌های مسکو و سنت‌پترزبورگ اعزام شدند. اما کلیه فعالیت‌های فرهنگی، هنری و حتی علمی در اتحاد شوروی در خدمت مرام مارکسیسم بود. فعالیت‌های فرهنگی و هنری از قبیل تئاتر و رمان و نیز پژوهش‌های علمی مانند فولکلور و تاریخ‌نگاری به‌طور مستقیم از ایدئولوژی حکومت تأثیر می‌پذیرفتند و در بند آن بودند (Abazov, 2007, 243).

از زمان امپراتوری روسیه، ویژگی غالب مراکز شهری آسیای میانه، همزیستی مناطق جدید شهر با برنامه‌ریزی سبک اروپایی و خیابان‌های عریض شهری بود. مقامات شوروی معتقد بودند که خیابان‌های باریک و زیگزاگ آسیای مرکزی باید به مدل شوروی تبدیل شوند. معماران و مهندسان مناظر مدرن را برای شهرهای جدید و قدیمی ترسیم کردند. در این فرآیند، بسیاری از خانه‌های مسکونی قدیمی و ساختمان‌های عمومی، به‌ویژه ساختمان‌های فرهنگی و مذهبی - مساجد، مدارس و مقابر (آرامگاه‌ها) - را نابود کردند. اغلب، تمامی محله‌ها با بولدوزر صاف شدند تا راه‌های جدید برای ایجاد آپارتمان‌ها، کارخانه‌ها، مراکز ورزشی و هنری به‌وجود آیند. این مدل‌ها به واسطه مفهوم صنعتی‌سازی و شهرنشینی شوروی هدایت

توسعه انبوه‌سازی مسکن در تاشکند به دنبال وقوع زلزله و پیامد آن، و انجام بازسازی‌ها مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفت. به موازات انطباق ساختمان‌های مسکونی با شرایط جغرافیایی و اقلیمی، جست‌وجو برای یک سبک ملی در کل طول دوره شوروی نیز مفهوم محوری در معماری ازبک‌ها داشته است. با این حال، همواره این فرآیند محدود به استفاده از تزئینات شرقی می‌شده است. به غیر از قفقاز یا کشورهای حوزه بالتیک، اغلب معمارانی که در آسیای مرکزی کار کرده بودند اهل این منطقه نبودند. آن‌ها که در مسکو یا لنینگراد آموزش دیده بودند باید شیوه سوسیالیستی جدید را وارد زندگی مردمان آسیای مرکزی می‌نمودند. ساختمان‌های اولیه که قرار بود به سرعت پس از جنگ بنا شوند عبارت بودند از: کافه گنبد‌های آبی (معمار: ماراتف^{۱۷} ۱۹۷۰ م.)، موزه لنین (معماران: روزانف^{۱۸} و شستوپالوف^{۱۹}، بلدیشف^{۲۰} ۱۹۷۰ م.)، نمایشگاه اتحادیه هنرمندان ازبکستان (معماران: خیرالدین^{۲۱} و ترنازانف^{۲۲} ۱۹۷۴ م.) و هتل ازبکستان (معماران: مرپورت^{۲۳}، ارشووا^{۲۴} و رشپکتین^{۲۵} ۱۹۷۴ م.) ساختمان‌هایی که تا سال ۱۹۷۰ م. تکمیل شدند به نسل نخست معماری ازبکستان تعلق داشته‌اند که از گذشته پسااستعماری رهایی یافته و به شهر تاشکند نمای روسی می‌بخشیدند. روح مدرنیسم غربی پس از جنگ به‌طور شفاف در طرح‌ها دیده می‌شد (Meuser, 2016, 166).

مدرنیسم شوروی می‌دانست که چگونه سنت‌های منطقه‌ای و خصوصیات فرهنگی امپراطوری چندملیتی را در چارچوب طرح‌های کاملاً عقلانی تلفیق نماید. همگام با شعار «ثروت عمومی، اعتدال خصوصی» این اصل برنامه‌ریزی و ساخت‌وساز سوسیالیستی اغلب برای ساختمان‌های عمومی اعمال گردید (Stronski, 2010, 20). نماها با تزئینات دوران اسلامی در چارچوب انبوه‌سازی زنجیره‌ای مسکن اعمال شدند و نه تنها برای ساختمان‌های دولتی و یا مسکونی طراحی شده فردی، نقش‌مایه‌ها از طرح‌های دوران اسلامی گرفته تا بازنمایی مجموعه‌ای از اشکال هندسی را دربرمی‌گرفتند که اغلب نماهای موزاییکی مورد استفاده در ساختمان‌های مسکونی در کارخانه‌جات مدرن ساخت‌وساز پیش‌ساخته، ساخته می‌شدند (Meuser, 2016, 167).

با توجه به مطالب ذکرشده، تصویر ۲ فرآیند تأثیرگذاری رویکردهای نوگرایانه در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را بر معماری و شهرسازی ازبکستان در فاصله سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م. نشان می‌دهد.

با توجه به تصویر ۲ و مطالب ذکرشده در این بخش می‌توان این‌گونه نتیجه‌گرفت که شروع فرآیند مدرنیزاسیون و

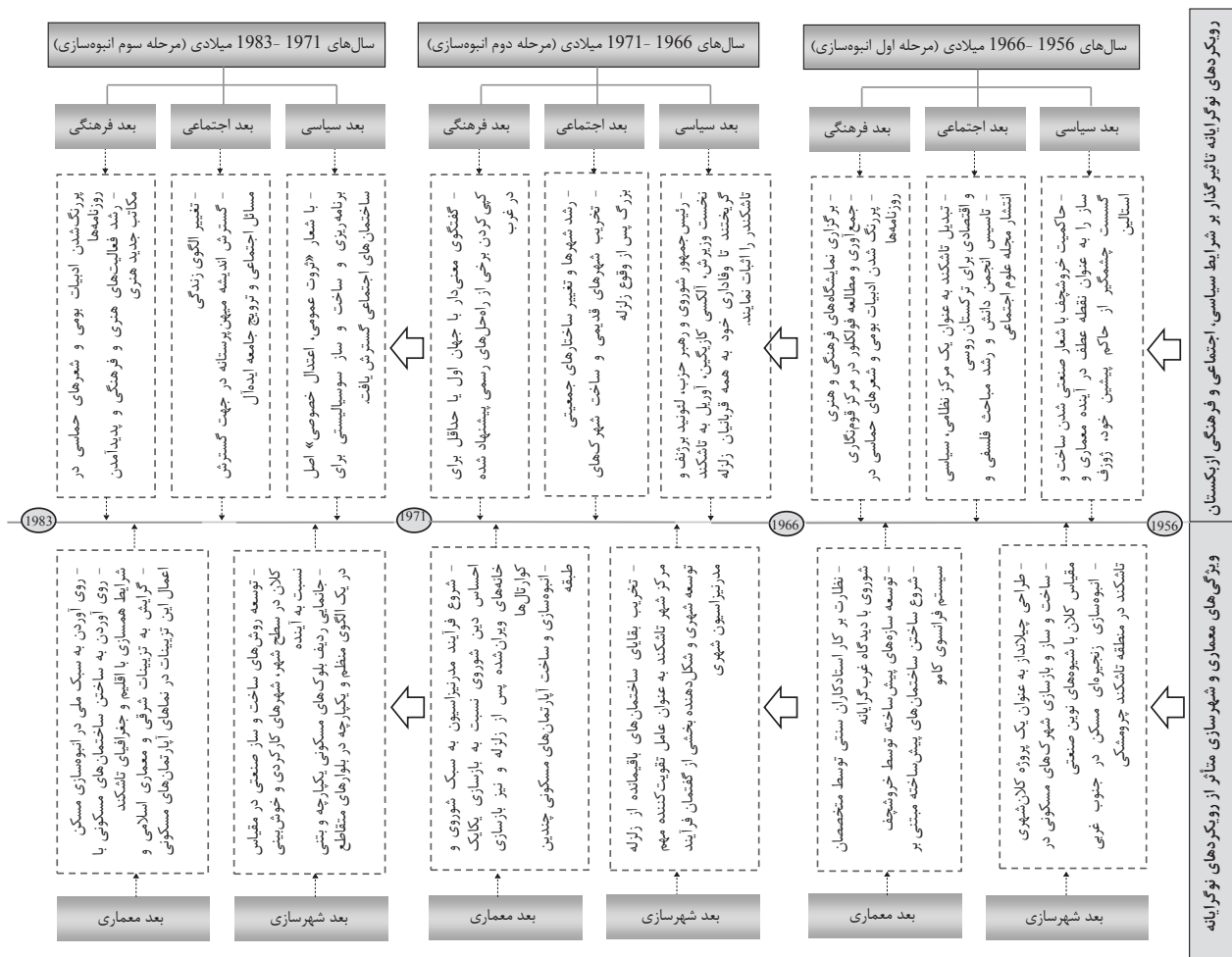
در بزرگترین شهرک مسکونی چیلانذار بنا شدند. همچنین خروشچف توسعه سازه‌های پیش‌ساخته را ترویج نمود که به‌طور موفقیت‌آمیز برای پروژه‌های تجربی آزمایشی به اجرا درآمد (Meuser, 2016, 38). در شهر تاشکند، نسبت ساخت‌وسازهای پیش‌ساخته به‌طور چشمگیر در قیاس با میانگین حاکم در سراسر شوروی افزایش داشت. در سال ۱۹۶۴ م. یک سوم از ساختمان‌های مسکونی به‌صورت صنعتی از پیش‌ساخته می‌شدند (Stronski, 2010, 19). برای نخستین بار، نواحی مسکونی به‌صورتی یکپارچه و همگون و با جزئیات متمایز طراحی می‌شدند. علاوه بر آن، اسناد پروژه‌ها به‌طور جامع و دقیق تهیه و بایگانی می‌شدند. چیلانذار شهرک مسکونی پرتراکم احداث شده براساس روش‌های صنعتی بود. کوارتال‌ها مراکزی برای فعالیت‌های روزمره را عرضه نموده و نیازهای معمول را برآورده می‌ساخته‌اند و در دل خود مراکز فرهنگی، آموزشی و ورزشی بزرگ را جای داده بودند. در سال ۱۹۶۶ م. چیلانذار با بزرگترین چالش عمرش مواجه شد: زلزله‌ای تاشکند را لرزاند و شهر قدیمی شرقی تخریب شد. به‌دنبال زلزله، ساختمان‌های مدرن بدون هیچ‌گونه درنگ در چارچوب برنامه مسکن قابل اجرا شدند (Meuser, 2016, 41-43).

مرحله دوم: انبوه‌سازی زنجیره‌ای ساختمان از زمان وقوع زلزله تا تلاش برای بازسازی (۱۹۶۶ تا ۱۹۷۱ م.)

آسیب‌ها به‌ویژه برای ساختمان‌های قدیمی رُسی ویران‌کننده بودند و در حدود ۳۵ هزار ساختمان سنتی تخریب شدند. مرکز شهر که در آن ساختمان‌های اداری و مدرن با طراحی سازه‌ای مستحکم وجود داشت، پابرجا ماند. بار دیگر تاشکند خود را به‌شکل شهری تقسیم‌شده می‌دید: از یک طرف، شهر قدیمی تخریب‌شده و از دیگر سوی شهر نوین فعال که کمترین آسیب‌ها را دیده بود. البته در سال ۱۹۶۶ م. اتحاد جماهیر شوروی با تغییر پارادایم از حیث نظم اجتماعی مواجه نبوده‌است. ساختمان‌های نوین فرصت‌های متعددی را برای ایجاد شهرهای سوسیالیستی فراهم می‌آوردند که نیازمندی‌های امروزه را به شیوه‌ای رضایت‌بخش فراهم می‌سازند (Akhmadov & Nazarova, 2015, 48).

مرحله سوم: ساخت‌وساز صنعتی و جست‌وجو برای سبک ملی در انبوه‌سازی شوروی (۱۹۷۱ تا ۱۹۸۳ م.)

از نقطه نظر گرایش معماری منطبق با فرهنگ و اقلیم،

تصویر ۲. رویکردهای نوگرایانه تأثیرگذار بر شکل‌گیری معماری مدرن سبک بین‌المللی در سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م. در ازبکستان. مأخذ: نگارندگان.

در تصویر ۳، دسته‌بندی هریک از مؤلفه‌های سبک مدرن بین‌المللی، در بعد عینی، بعد کالبدی و بعد عملکردی نشان داده شده است که بر طبق آن ویژگی‌های بناهای منتخب در ایران و ازبکستان در جدول ۱ نشان داده می‌شود.

بر اساس جدول ۱ و با توجه به ریز پارامترهای سبک مدرن بین‌المللی می‌توان وجوه شباهت را در سه حوزه عینی، کالبدی و عملکردی بین هریک از بناهای منتخب در ایران و ازبکستان مشاهده نمود.

در فاصله سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۸۳ م. علاوه بر سبک مدرن بین‌المللی در ازبکستان به موازات انطباق ساختمان‌های مسکونی با شرایط جغرافیایی، اقلیمی و تاریخی، جست‌وجو برای سبک ملی‌گرایانه در محوریت کار دولت قرار می‌گیرد. تزئینات معماری دوران اسلامی و طرح‌های هندسی دوران اسلامی به‌عنوان عناصر جدایی‌ناپذیر در فرآیند انبوه‌سازی مورد استقبال دولت و ملت قرار

توسعه روش‌های ساخت‌وساز صنعتی در مقیاس کلان به شیوه شوروی از سال ۱۹۵۶ م. به‌صورت همه‌جانبه در دستور کار دولت قرار می‌گیرد و ساخت شهرک‌ها و فضاهای عمومی شهری به سبک مدرن بین‌المللی به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد.

تحلیل یافته‌ها

با توجه به مطالب ذکرشده در بخش مبانی نظری، برای بررسی و تحلیل بناهای منتخب در ایران و ازبکستان مؤلفه‌های معماری سبک مدرن بین‌المللی در سه حوزه مؤلفه‌های عینی (شامل تزئینات و نما)، حوزه کالبدی (شامل فرم و حجم) و حوزه عملکردی (شامل روابط فضایی و مطابقت با بستر طرح) طبقه‌بندی شده‌اند. بدین ترتیب طبق جدول ۱ و با بررسی مؤلفه‌های استفاده شده، پارامترهای سبک مدرن بین‌المللی طبق طبقه‌بندی ارائه شده در نمودار ۳ بیان شده‌اند.

تصویر ۳. مؤلفه‌های سبک مدرن بین‌المللی در سطوح مختلف. مأخذ: نگارندگان.

از سبک مدرن بین‌المللی از نظر ابعاد عینی، عملکردی و کالبدی تقریباً مشابه بوده‌اند با این تفاوت که در ازبکستان در فاصله سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۸۳ م. به موازات انطباق ساختمان‌های مسکونی با شرایط جغرافیایی، اقلیمی و تاریخی و جست‌وجو برای سبک ملی‌گرایانه در محوریت کار دولت قرار می‌گیرند. تزئینات معماری و طرح‌های هندسی دوران اسلامی به عنوان عناصر جدایی‌ناپذیر در فرآیند انبوه‌سازی مورد استقبال دولت و ملت و به کارگیری تزئینات دوران اسلامی در نما، به‌طور رسمی در حیطه کار نظام شوروی قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

تاریخ معماری معاصر ایران نشان می‌دهد که بعد از خارج شدن دانش معماری تاریخی ایران از گردونه رقابت، تمامی عرصه شهرهای کشور در موقعیت نوسازی قرار می‌گیرند و در این راستا عوامل گوناگونی مانند برنامه‌های عمرانی دولت در سطح مملکت، تغییرات سریع جمعیت شهرها، تدوین طرح‌های جامع شهری و تحولات فنی و فن‌آوری در مسیر و جهت‌شان تأثیر می‌گذارند. سبک معماری مدرن نیز از سوی دو نهاد بانک ساختمانی با شعار ساخت خانه‌های ارزان و فارغ‌التحصیلان معماری دانشگاه‌های داخل و خارج از کشور حمایت می‌شد.

در جهت پاسخ به پرسش‌ها و فرضیات پژوهش، می‌توان این‌گونه اذعان داشت که سبک مدرن بین‌المللی تا حد زیادی تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سیاسی و

می‌گیرند و به‌کارگیری تزئینات دوران اسلامی در نما، به‌طور رسمی در حیطه کار نظام شوروی قرار می‌گیرد. **جدول ۲** به بررسی برخی از آپارتمان‌های ساخته‌شده به سبک ملی‌گرا با بهره‌گیری از تزئینات معماری دوران اسلامی در نما در راستای بازیابی هویت تاریخی دوران اسلامی می‌پردازد که در آن برخی از کاشی‌کاری‌های فیروزه‌ای رنگ و گره‌های هندسی نظیر تزئینات هندسی دوران اسلامی مانند ستاره شش پر در نمای ساختمان‌ها به کار گرفته شده‌اند. **جدول ۳** به بررسی و تحلیل الگوها و پارامترهای سبک معماری مدرن بین‌المللی در نمونه بناهای منتخب در ایران و ازبکستان می‌پردازد. در این جدول وجود مؤلفه‌ها در هر بنا با علامت + و عدم وجود آن با علامت - نشان داده شده است. در این جدول سه بعد پنج پارامتری با یکدیگر به‌طور نسبی مورد تحلیل واقع شده‌اند.

با توجه به **جدول ۳**، تأثیرگذاری مؤلفه‌های سبک مدرن بین‌المللی در ساختمان‌های ساخته‌شده به این سبک در ایران و ازبکستان در بعد عینی یعنی ویژگی‌های نمای ساختمان‌ها و تزئینات، دارای بیشترین تأثیرگذاری (در ایران با فراوانی ۲۷ و در کشور ازبکستان با فراوانی ۲۶) بوده‌اند و پس از آن بعد عملکردی در حیطه روابط فضایی و سیرکولاسیون‌های کارکردگرایانه (در ایران با فراوانی ۲۴ و در ازبکستان با فراوانی ۲۵) قرار دارد. بعد کالبدی نیز در مرتبه سوم (در ایران با فراوانی ۲۱ و در ازبکستان نیز با فراوانی ۲۱) قرار دارد. بنابراین می‌توان این‌گونه اذعان داشت که در هر دو کشور شیوه‌های تأثیرپذیری

جدول ۱. نمونه بناهای منتخب به سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان در سال‌های (۱۳۳۴-۱۳۵۷ ه.ش. و ۱۹۵۶-۱۹۸۳ م.). مأخذ: نگارندگان.

ازبکستان			ایران			
تصویر	ویژگی‌های معماری	نام بنا- معمار- سال ساخت پروژه	تصویر	ویژگی‌های معماری	نام بنا- معمار- سال	دوره
	سبک مدرن بین‌المللی، ترکیب‌بندی‌های عمودی در نما، فاقد تزئینات، بام تخت	ساختمان کمیته مرکزی حزب کمونیست ازبکستان الکساندر فیلیپ ۲۶، ولادیمیر برزین ۲۷، یوری کالدیف ۲۸ (۱۹۶۴-۱۹۶۶ م.)		نمای ساختمان ترکیبی از سنگ قرمز رنگ با نمای سیمانی، پنجره‌های تو نشسته و امکان سایه‌سازی	ساختمان مرکزی بانک سپه هوشنگ سیحون (۱۳۴۴ ه.ش. ۱۹۶۶ م.)	دوره نخست (۱۳۳۴-۱۳۴۴ ه.ش. مطابق با ۱۹۵۶-۱۹۶۶ میلادی)
	معماری مدرن بین‌المللی، ترکیب‌بندی‌های عمودی در نما، فاقد تزئینات، بام تخت	هتل روسیه در تاشکند ولادیمیر موراتف (۱۹۶۳-۱۹۶۵ م.)		معماری مدرن بین‌المللی، استفاده از شیشه و بتن دارای دو برج شرقی و غربی، داشتن پلان‌های چهارگوش	هتل استقلال (هیلتون) اسکواپر و غیاپی از ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۱ ه.ش. (۱۹۶۰ تا ۱۹۶۳ م.)	
	معماری مدرن بین‌المللی، پیش‌ساخته، بهره‌گیری از بالکن‌های خطی	برج‌های مسکونی شماره ۶ فیرسف ۲۹، ادوینسکی ۳۰ و روگاجف ۳۱ (۱۹۶۷-۱۹۶۶ م.)		معماری مدرن بین‌المللی، برج‌های ۲۳ طبقه با واحدهای مسکونی، تجاری و خدماتی، استفاده از خطوط عمودی	برج‌های مسکونی آ.اس. پ شرکت (ASP) سال (۱۳۴۵ ه.ش. ۱۹۶۶ م.)	دوره دوم (۱۳۵۰-۱۳۴۴ ه.ش. مطابق با ۱۹۷۱-۱۹۶۶ میلادی)
	معماری مدرن بین‌المللی، پیش‌ساخته، استفاده از بتن مسلح و پانل‌های جامد و بی‌روح	مجتمع مسکونی ۱-N فیرسف، ادوینسکی روگاجف (۱۹۶۶-۱۹۶۸ م.)		معماری مدرن پیش‌ساخته، حذف تزئینات، پلان‌های تیپ پنجره‌های سرتاسری	شهرک مسکونی اکباتان جردن گروزن (۱۳۴۵ ه.ش. ۱۹۶۶)	

ازبکستان			ایران		
تصویر	ویژگی‌های معماری	نام بنا-معمار- سال پروژه	تصویر	ویژگی‌های معماری	نام بنا-معمار- سال پروژه
	سبک مدرن بین‌المللی، تقسیم‌بندی‌های عمودی و افقی در نما، ایجاد قوس و فرورفتگی قسمت‌های میانی نما	هتل ازبکستان در تاشکند مرپورت، یر شوا و راشوپکین ۱۹۷۴-۱۹۷۶ م.		سبک مدرن بین‌المللی، بهره‌گیری از خطوط افقی در نمای ساختمان، فاقد تزئینات، نمای بتنی و شیشه	هتل لاله تهران کنزو تانگه ۱۳۵۵ ه.ش. (۱۹۷۶ م.)
	مدرن بین‌المللی، استفاده از بتن مسلح و پانل‌های بزرگ در سبک جامد و بی‌روح و پیش‌ساخته، استفاده از خطوط عمودی در نمای ساختمان، بام تخت	انجمن تعاونی خانه‌های مسکونی تاشکند بورویوک ^{۳۲} و کلیموف ^{۳۳} و رپین ^{۳۴} (۱۹۷۴ م.)		سبک مدرن بین‌المللی، استفاده گسترده از شیشه و کاهش وزن بصری ساختمان، فاقد تزئینات، بام تخت	ساختمان وزارت کشاورزی عبدالعزیز فرمانفرمایان ۱۳۵۳ ه.ش. (۱۹۷۴ م.)

دوره سوم (۱۳۵۷-۱۳۵۰ ه.ش. مطابق با ۱۹۸۳-۱۹۷۱ میلادی)

ساختن ساختمان‌ها و مجموعه‌هایی است که در وهله اول کارکردگرایی را مورد توجه قرار داده و توجهی به پیشینه تاریخی و فرهنگی سرزمین‌های خود نداشته‌اند. در نتیجه در این دوران ساختمان‌هایی در هر دو کشور ساخته شدند که از نظر ویژگی‌های بُعد عینی (عدم استفاده از تزئینات و به‌کارگیری پنجره‌های نواری و زوایای ۹۰ درجه در طراحی نما)، بُعد کالبدی (طراحی پلان با خطوط راست‌گوشه و زوایای ۹۰ درجه) و بعد عملکردی (نظیر ادغام ساختمان‌ها با بستر فیزیکی‌شان بدون توجه به بستر، زمینه، فرهنگ و اقلیم و جایگزینی ملاحظات مهندسی به‌جای ایده‌آل‌های زیبایی‌شناختی) دارای مشابهت‌هایی هستند. اما به نظر می‌رسد بهره‌مندی و بازیابی ریشه‌های تاریخی، فرهنگی و طرح‌های دوران اسلامی در تزئینات به‌کار گرفته شده در نمای ساختمان‌های ساخته‌شده به سبک مدرن بین‌المللی در ازبکستان در فاصله سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۸۳ م. شاخص و پررنگ‌تر باشد. مشاهده شش بنای

جریانات فکری غالب در حکومت و لایه‌های جامعه این کشورها بوده است و تشابه کلی در سبک معماری مدرن بین‌المللی و ساختمان‌های ساخته‌شده به این سبک در ایران و ازبکستان به ویژه در فاصله سال‌های ۱۹۵۶-۱۹۷۱ م. (۱۳۳۴-۱۳۵۰ ه.ش.) وجود داشته است، که از جمله دلایل و زمینه‌های این تشابه در ابعاد مختلف را می‌توان این‌گونه عنوان کرد که در هر دو کشور تحولات فنی و تکنولوژیک و نیز دستیابی به مصالح نوین ساخت و ساز، تدوین طرح‌های جامع شهری و تغییر اساسی در طرز تفکر معماران در هر دو کشور زمینه‌ساز بروز تحولات مشابه در هر دو کشور بوده است. مدرنیزاسیون از بالا (دولت و طبقه حاکم) در دستور کار قرار می‌گیرد و دولت‌ها در هر دو کشور بر آن می‌شوند چهره‌ای از جهش و توسعه اقتصادی را مطرح کنند که همسو و هماهنگ با دگرگونی‌های جهان سرمایه‌داری در سال ۱۹۶۰ م. در جهان است. همچنین در راستای دستیابی به الگوها و مدل‌های غربی (اروپایی و آمریکایی) سعی در

جدول ۲. نمونه بناهای ساخته شده با بهره‌گیری از تزئینات معماری دوران اسلامی در راستای بازیابی هویت تاریخی در ازبکستان. مأخذ: نگارندگان.

دوره	نام بنا	سال ساخت	ویژگی‌های معماری	تصویر	پلان
	مجتمع مسکونی ۹ طبقه در خیابان بابور ^{۳۵}	۱۹۷۴م.	ویژگی‌های کالبدی: بام مسطح، بهره‌گیری از خطوط راست گوشه و مستقیم در طراحی نما، ساختار عمودی در منظر شهری ویژگی‌های عملکردی: پلان مستطیل شکل با زوایای راست گوشه، قرارگیری اتاق‌ها در دو طرف راهروها ویژگی‌های عینی: استفاده از نماهای موزاییکی با طرح‌های تزئینات معماری دوران اسلامی در راستای ترویج سبک معماری ملی‌گرا		 پلان مجتمع مسکونی. مأخذ: Vienna centre of architecture, 2013, 217
دوره سوم (۱۳۵۰-۱۹۷۱ ه.ش. مطابق با ۱۹۷۱-۱۹۸۳ میلادی)	طرح توسعه آپارتمان‌های مسکونی ریزمنطقه‌ای در تاشکند	۱۹۷۷م.	ویژگی‌های کالبدی: استفاده از شبکه‌بندی بتنی منحنی و رمانتیک در نمای ساختمان ویژگی‌های عملکردی: کاهش ۴ تا ۶ درجه سلسیوس دمای ساختمان به دلیل بهره‌گیری از شبکه‌بندی سایبانی در نمای ساختمان ویژگی‌های عینی: بهره‌گیری از نمای موزاییکی با طرح‌های تزئینات معماری دوران اسلامی و شبکه‌بندی محافظ ساختار منحنی		 پلان آپارتمان‌های مسکونی. مأخذ: Meuser, 2016, 184
	طرح توسعه آپارتمان‌های مسکونی ۹ طبقه واقع در خیابان اصلی امیر تیمور ^{۳۶}	۱۹۷۶م.	ویژگی‌های کالبدی: ساختار عمودی در منظر شهری، بهره‌گیری از تزئینات هندسی دوران اسلامی (ستاره شش‌پر) در نما ویژگی‌های عملکردی: بام تخت، قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف راهروها ویژگی‌های عینی: بهره‌گیری از تزئینات هندسی معماری دوران اسلامی در طراحی پوسته ساختمان، استفاده از رنگ‌های خنثی		 پلان آپارتمان‌های مسکونی. مأخذ: Vienna centre of architecture, 2013, 208
	مجتمع مسکونی در تقاطع خیابان نوکوس و اوپیک ^{۳۷} تاشکند	۱۹۷۷م.	ویژگی‌های کالبدی: بهره‌گیری از تزئینات هندسی معماری دوران اسلامی (ستاره شش‌پر) در نمای ساختمان به رنگ آبی در راستای بازیابی کاشی‌کاری‌های بناهای تاریخی ویژگی‌های عملکردی: طراحی پلان راست گوشه و مستطیل شکل ویژگی‌های عینی: بهره‌گیری از تزئینات هندسی معماری دوران اسلامی با رنگ آبی		 پلان آپارتمان‌های مسکونی. مأخذ: Meuser, 2016, 212

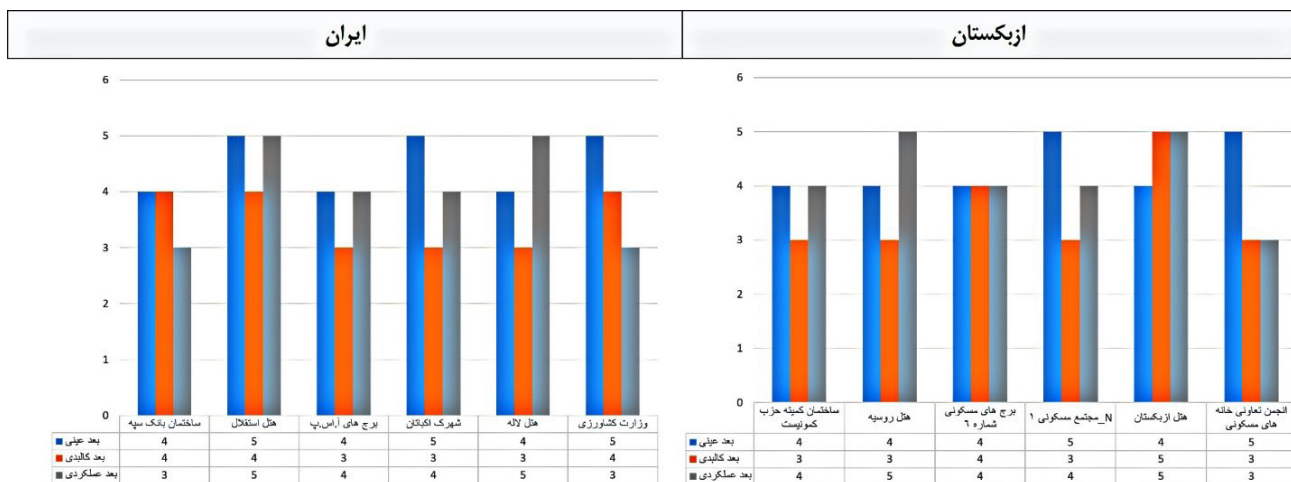
جدول ۳. تحلیل بناهای منتخب سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان. مأخذ: نگارندگان.

عملکردی	کالبدی	عینی	پارامترها	
			نام بنا	کشور
جایگزینی ملاحظات مهندسی به‌جای ایده‌آل‌های زیبایی‌شناختی			ساختمان بانک سپه	ایران
ادغام ساختمان‌ها با بستر فیزیکی‌شان بدون توجه به بستر، زمینه، فرهنگ و اقلیم			هتل استقلال	
چیدمان فضاها با فواصل زیاد و ایجاد فضای باز با جریان گردش آزاد			برج‌های آ.اس.پ	
استفاده از پلان آزاد و عدم استفاده از تعداد زیادی دیوار و جداکننده			شهرک اکباتان	
در معرض قرار گرفتن اکثر بخش‌های ساختمان و از دست‌دادن حس محرمیت			هتل لاله	
تضاد شدید بین رنگ‌های داخل و خارج			وزارت کشاورزی	
کشیدگی و ساختار عمودی در منظر شهری			جمع هر پارامتر	
طراحی پلان با خطوط مستقیم و راست گوشه (غالباً به‌صورت مربع یا مستطیل)			جمع هر مؤلفه	
بهره‌گیری از سقف‌های مسطح			ساختمان کمیته حزب کمونیست	
استفاده از مواد و مصالح پیش‌ساخته			هتل روسیه	
عدم استفاده از تزئینات			برج‌های مسکونی شماره ۶	ازبکستان
طراحی نمای آزاد و استفاده از پنجره‌های نواری			مجمع مسکونی ۱-N	
استفاده از زوایای ۹۰ درجه در پلان و نما			هتل ازبکستان	
کم‌شدن وزن بصری ساختمان‌ها به‌دلیل استفاده گسترده از شیشه و فولاد			انجمن تعاونی خانه‌های مسکونی	
استفاده عمده از رنگ‌های خنثی خاکستری			جمع هر پارامتر	
			جمع هر مؤلفه	
۲۴	۲۱	۲۷		
۲۵	۲۱	۲۶		

و طیف‌های کرم و خاکستری در تمامی بناهای منتخب تکرار شده و حضور ثابت داشته‌اند. در وهله بعدی، بُعد عملکردی در ایران (با فراوانی ۲۴) و در ازبکستان (با فراوانی ۲۵) قرار دارد که از بین مؤلفه‌های مورد بررسی در بُعد عملکردی، ۳ مؤلفه نظیر ادغام ساختمان‌ها با بستر فیزیکی‌شان بدون توجه به زمینه، بستر، فرهنگ و اقلیم، جایگزینی ملاحظات مهندسی به جای ایده‌آل‌های زیبایی‌شناختی و در معرض قرار گرفتن اکثر بخش‌های ساختمان و از دست‌دادن حس حریمیت در عموم بناهای منتخب تکرار شده و حضور ثابت داشته‌اند. بُعد کالبدی نیز در مرتبه سوم (در ایران با فراوانی ۲۱ و در ازبکستان نیز با فراوانی ۲۱) قرار دارد. از بین مؤلفه‌های مورد بررسی در بعد کالبدی، یک مؤلفه نظیر طراحی پلان با خطوط راست‌گوشه و غالباً به صورت مربع یا مستطیل در تمامی بناهای منتخب در ایران و ازبکستان تکرار شده و حضور ثابت داشته است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده می‌توان این‌گونه اذعان داشت که بناهای ساخته‌شده در ایران و ازبکستان به سبک مدرن بین‌المللی از نظر برخی مؤلفه‌ها و ویژگی‌های عینی، کالبدی و عملکردی به‌گونه‌ای مشابه عمل کرده‌اند. تصویر ۴ نشان می‌دهد که ظهور مؤلفه‌های عینی سبک مدرن بین‌المللی نسبت به دو مؤلفه دیگر در کشور ایران و ازبکستان شاخص‌تر بوده‌است.

بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت سبک مدرن بین‌المللی در هر دو کشور به تأثیر از مدرنیسم کارکردگرایانه تجلی یافت که در ایران در دوره پهلوی دوم با کمرنگ شدن نقش معماران خارجی نظیر آندره گدار، ماکسیم سیرو و جایگزینی معماران ایرانی چون هوشنگ سیحون، فرمانفرمایان و محسن فروغی رواج یافت و در ازبکستان

منتخب از معماری دوره پهلوی دوم در ایران که تحت تأثیر سبک مدرن بین‌الملل قرار گرفته‌اند نشان از ورود گسترده این سبک هنری غربی به معماری معاصر ایران دارد. در این دوره از معماری معاصر، ایران شاهد طراحی و ساخت ساختمان‌ها و مجموعه‌هایی است که در وهله اول کارکردگرایی را مورد توجه قرار داده‌اند و همانند جریان اصلی معماری ساختمان‌های مدرن در اروپا و امریکا به پیشینه تاریخی خود توجهی نداشته و نیازی به تکرار یا استفاده از مفاهیم، عناصر و اشکال معماری گذشته نمی‌دیدند. در ازبکستان نیز با سلطه شوروی از سال ۱۸۸۱ م. شیوه‌های مدرنیزاسیون به سبک شوروی در همه شهرهای این منطقه به عرصه ظهور درآمد. برنامه‌ریزی به سبک اروپایی، معماری و شهرسازی مدرن شامل خیابان‌های گسترده و عریض و ساختن شهرک‌های مسکونی پیش‌ساخته و ارزان در دستور کار دولت قرار گرفتند. بدین ترتیب ورود سبک مدرن بین‌المللی در راستای مدرنیزاسیون شوروی و پیشرفت‌های تکنولوژی مبنای کار قرار گرفت. با توجه به تجزیه و تحلیل صورت گرفته پیرامون ۱۲ بنای منتخب در ایران و ازبکستان که تحت تأثیر سبک مدرن بین‌المللی ساخته شده‌اند و نیز نتایج به‌دست آمده از جدول ۳ می‌توان این‌گونه اذعان داشت که مؤلفه‌های بُعد عینی سبک مدرن بین‌المللی، نسبت به دو مؤلفه دیگر هم در بناهای ایران (با فراوانی ۲۷) و هم در ازبکستان (با فراوانی ۲۶) بیشتر از دو مؤلفه دیگر مورد استفاده قرار گرفته‌اند. از بین مؤلفه‌های مورد بررسی در بُعد عینی، ۴ مؤلفه نظیر عدم استفاده از تزئینات، استفاده از پنجره‌های سرتاسری، استفاده از زوایای ۹۰ درجه در طراحی پلان و نما، استفاده از رنگ‌های خنثی

تصویر ۴. نقش مؤلفه‌های معماری سبک مدرن بین‌الملل در بناهای منتخب ایران و ازبکستان در دوره پهلوی دوم. مأخذ: نگارندگان.

- Shestopalov. ۱۹
 Boldychev. ۲۰
 Khairutdinov. ۲۱
 Turnsunov. ۲۲
 Merport. ۲۳
 Ershova. ۲۴
 Rashchupkin. ۲۵
 Aleksandr Faynleyb. ۲۶
 Vladimir Berezin. ۲۷
 Yury Khaldeev. ۲۸
 Firsov. ۲۹
 Dubinsky. ۳۰
 Rogachev. ۳۱
 Borovik. ۳۲
 Kleimenov. ۳۳
 Repin. ۳۴
 Bobur. ۳۵
 Amir Timur. ۳۶
 Nakus and Oybek. ۳۷

فهرست منابع

- بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۸). معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیته. تهران: نشر هنر معماری قرن.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۹). معماری غرب: ریشه‌ها و مفاهیم. تهران: نشر هنر معماری قرن.
- باور، سیروس. (۱۳۸۸). نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران. تهران: نشر فضا.
- بدری، روح الله. (۱۳۹۱). تحولات سیاسی-اجتماعی آسیای مرکزی در سده نوزدهم میلادی. مسکو، ۷(۲۲)، ۲۳-۶۲.
- بسکی، سهیلا. (۱۳۷۶). گاهشمار تحولات شهرسازی جدید در ایران (۲). آبادی، ۵(۱۸)، ۴-۲۴.
- جوادی، محمد هادی. (۱۳۷۴). تجربه‌های دولت در خانه‌های ارزان. مجموعه مقالات کنگره اول تاریخ معماری و شهرسازی ایران. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- حبیبی، محسن و هورکاد، برنارد. (۱۳۸۴). اطلس کلانشهر تهران. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- طالبی، حامد؛ حجت، عیسی و فرضیان، محمد. (۱۳۹۳). بررسی نقش حکومت، مردم و معماران در پیدایش کوی‌های مسکونی کوتاه مرتبه تهران در دوره پهلوی دوم. هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۱۹(۱)، ۲۳-۳۲.
- کیاکجوری، خدیجه. (۱۳۵۱). مشخصات کوی‌ها و مسکن در ۹ محله شهر تهران (گزارش منتشر نشده). وزارت آبادانی و مسکن، تهران: دفتر مطالعات و معیارهای ساختمانی.
- مختاری طالقانی، اسکندر. (۱۳۹۰). میراث معماری مدرن ایران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- وفایی، عباسعلی. (۱۳۸۸). نگاهی به آموزش فلسفه در آسیای میانه (با تاکید بر ازبکستان). حکمت و فلسفه، ۵(۱۷)، ۴۹-۵۹.
- ویلیبر، دونالد و گلمبک، لیزا. (۱۳۷۴). معماری تیموری در ایران و توران (ترجمه محمد یوسف کیانی و کرامت الله افسر). تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.

نیز سبک مدرن بین‌المللی به تأثیر از مدرنیسم شوروی و توسط معماران روسی گسترش یافت. اما با توجه به نتایج و دستاوردهای مقاله حاضر می‌توان این چنین ادعان نمود سبک مدرن بین‌المللی در سال‌های پایانی پهلوی دوم (۱۳۵۰-۱۳۵۷ ه.ش. - ۱۹۷۱-۱۹۸۳ م.) در کشور ازبکستان در جست‌وجوی شعارهای ملی‌گرایانه سعی در بازیابی ریشه‌های فرهنگی و هویتی خود داشته است که نمونه بارز دستیابی به سبک ملی‌گرا را می‌توان در تزئینات و طرح‌های هندسی دوران اسلامی به کار گرفته‌شده در نمای ساختمان‌های ساخته‌شده در این دوران در ازبکستان مشاهده نمود.

پی‌نوشت‌ها

۱. پیمان آخال یا آخال‌تکه، معاهده‌ای است که در زمان ناصرالدین‌شاه قاجار (در ۲۱ سپتامبر ۱۸۸۱ م. برابر با ۳۰ شهریور ۱۲۶۰ ه.ش.) میان امپراتوری روسیه و ایران برای تعیین مرزهای دو کشور در مناطق ترکمن‌نشین خاور دریای خزر منعقد شد. در نتیجه این پیمان بخشی از گستره ایران از مرزهای شمال خراسان تا رود تین به تصرف امپراتوری روسیه درآمد. با امضای این قرارداد، حاکمیت روسیه بر مرزهای شمال‌شرقی خراسان به رسمیت شناخته شد و ایران و روسیه برای اولین بار در ناحیه شرق دریای خزر با یکدیگر همسایه شدند.
۲. Nikita Khrushchev: رهبر شوروی بعد از استالین و دبیر اول کمیته مرکزی حزب کمونیست در اتحاد جماهیر شوروی از ۱۹۵۳ م. وی از ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۴ م. نخست‌وزیر اتحاد جماهیر شوروی بود. او پس از رسیدن به رهبری حزب کمونیست در کنگره این حزب سخنرانی کرد و جنایات دوران استالین را محکوم کرد و فرایند استالین‌زدایی را آغاز کرد.
۳. Joseph Stalin: رهبر و سیاست‌مدار کمونیست شوروی بود که از اواسط دهه ۲۰ تا مرگش در ۱۹۵۳ م. رهبر عملی حزب کمونیست اتحاد شوروی بود. «استالین» پس از مرگ «ولادیمیر لنین» موفق شد در مبارزه قدرت در دهه ۲۰ م. بر «لئون تروتسکی» پیروز شود و رهبری حزب را در دست‌گیرد.
۴. Leonid Brezhnev: سیاست‌مدار و دبیرکل کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی از سال ۱۹۶۴ تا ۱۹۸۲ م. بود. در دوره رهبری برژنف بر شوروی آزادی‌های محدودی که در دوره خروشچف به مردم شوروی داده شده بود از میان‌رفت و پروژه استالین‌زدایی خروشچف کنار گذاشته شد.
۵. Raglan Squealer
۶. Novye Cheremushki
۷. Leningrad
۸. Kvartal of Schemilovka
۹. Tashkent Cheremushki
۱۰. Chilanzar
۱۱. Gordeeva
۱۲. Gaasenkopf
۱۳. Demchinskaya
۱۴. Spivak
۱۵. Roshupkin
۱۶. Rushkovsky
۱۷. Muratov
۱۸. Rozanov

- Abazov, R. (2007). *Culture and customs of the central Asian republics*. United States: Greenwood Press.
- Akhmedov, U. & Nazarova, D. (2015). About the initial urban planning culture in Uzbekistan. *Architecture and Construction of Uzbekistan. International Journal of Scientific & Technology Research*, 4(3), 45-49.
- A.s.p Residential tower .Retrieved January 25, 2020, from <http://asp-co.ir/fa/Projects/tehran-tower/>
- Building for the Central Committee of the Communist Party of Uzbekistan .Retrieved July 27, 2019, from http://wiki.azw.at/sovietmodernism_database/home.php?il=1649&l=deu&findall=&function=&land=Uzbekistan&act=print.
- Castillo, G. (1997). Soviet Orientalism: Socialist Realism and Built Tradition. *TDSR*, 7(2), 33-47.
- *Ekbatan Residential Complex*. Retrieved January 28, 2020, from <https://www.hamshahrionline.ir/news/422280/>
- *Hilton Hotel in Tehran*. Retrieved January 27, 2020, from <https://esteghlalhotel.ir/page/history>.
- *Hotel Rossiya in Tashkent*. Retrieved July 27, 2019, from http://wiki.azw.at/sovietmodernism_database/home.php?il=1646&l=deu&findall=&function=&land=Uzbekistan&act=print.
- *House of Consumer's Cooperative Societies* .Retrieved July 27, 2019, from http://wiki.azw.at/sovietmodernism_database/home.php?il=1672&l=deu&findall=&function=&land=Uzbekistan&act=print
- Meuser, Ph. (2016). *Seismic Modernism Architecture and Housing in Soviet Tashkent*. Germany: Dom publishers.
- *Ministry of Agriculture building in Tehran*. Retrieved January 23, 2020 from <https://www.arel.ir/gallery/>
- Laleh Hotel in Tehran. Retrieved January 21, 2020, from <https://www.iranhotelonline.com/hotels/Tehran/>
- Rujivacharakul, V., Hahn, H., Tadashi, O. & Christensen, P. (2013). *Architecturalized Asia*. United States: University of Hawai'i Press.
- Stronski, P. (2010). *Tashkent: forging a Soviet city (1930-1966)*. Russia: University of Pittsburg Press
- *Sepah Central Bank in Tehran*. Retrieved January 25, 2020, from <https://archawpress.com/23690/>
- *Uzbekistan Hotel in Tashkent*. Retrieved July 28, 2019, from http://wiki.azw.at/sovietmodernism_database/home.php?il=1663&l=deu&findall=&function=&land=Uzbekistan&act=print
- Vienna centre of architecture. (2013). *Soviet Modernism 1955-1991: Unkhown History*. Austria: park books.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

اسلامی، نازنین؛ البرزی، فریبا و سلطانزاده، حسین. (۱۴۰۰). تبیین تأثیر اندیشه‌های نوگرایانه بر فرآیند معماری به سبک مدرن بین‌المللی در ایران و ازبکستان. *باغ نظر*، ۱۸(۹۴)، ۱۰۱-۱۱۶.

DOI: 10.22034/BAGH.2020.221708.4478
URL: http://www.bagh-sj.com/article_126829.html

